

A PULTON INNEN ÉS TÚL

Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy pályám során a könyv körforgását lépésről lépésre követtem: mint író, szerkesztő, könyvterjesztő és olvasó. A körből csupán egyetlen láncszem maradt ki — a nyomda. Sajnos, ezen a téren nem tudok versenyre kelni az erdélyi nyomdász-írók Heltai Gáspártól Kós Károlyig terjedő hagyományával. De gondolom, hogy a könyv technikai előállításának szakismeretei nélkül sem érdektelen végigkísérni a könyv útját a kézirattól a kirakatig. Még akkor sem, ha az ember nem tud egyformán tárgyilagos maradni régi és új foglalkozásaival szemben.

Pedig tárgyilagosságra valóban szükség van, mert az érdekek gyakran ütköznek. Az a tétel ugyanis, hogy „a könyvkiadó és a könyvterjesztő egyesült erővel bocsátja az olvasóközönség rendelkezésére a legjobb könyveket“, inkább jelszónak hangzik. A kiadó nem tekinti a tömegek könyvellátását csupán üzleti kérdésnek, hanem a társadalmi és honpolgári nevelés céljait helyezi előtérbe. Nem mondható, hogy a könyvterjesztőtől távol állanának ezek a célkitűzések, de a könyvterjesztés mégiscsak kereskedelmi tevékenység, az eladási tervet részleteiben és egészében teljesíteni kell. S legkönnyebb akkor teljesíteni, ha olyan könyvek jelennek meg, amelyekre — szaknyelven — „bukik a vevő“. És hogy nem mindig a legjobb, leghasznosabb könyvek a legnépszerűbbek, azt évszázados tapasztalat igazolja.

Kezdjük az olvasóval, akiért — úgymond — minden történik. Ha csak az utolsó fél századra tekintek vissza, attól kezdve, hogy Kolozsvár főterén Keszei és Lepage kirakatában kezdtem ismerkedni a könyvvel mint árucikkkel, folytatva a könyvnapi sátorokon át egészen napjainkig — óriási módon megnőtt a könyvvásárlók száma. Ugyanazon a főtéren ma két nagykereskedés, egy antikvárium és mind több utcai elárúsító kínálja a könyvet, sajnos, gyakran ugyanazt. Egyetlen város — mégpedig az egy főre eső könyvvásárlás terén vezető város — könyvpiacán is túlkröszdik a hivatalos statisztika mutatószáma: hazánkban ma másfélszer annyi könyvet adnak ki hétszer annyi példányszámban, mint egy emberöltővel ezelőtt.

S vajon mindez csak azért van, mert húszmillióan vagyunk, s helyi viszonylatban Kolozsvár lakossága is fél század alatt majdnem háromszorosára emelkedett? Statisztikai adatok nélkül is megállapítható, hogy az olvasók számaránya ma jóval nagyobb, mint régen. Ha csak a belvárosból ítélnék meg a helyzetet, hajlandók volnánk arra gondolni, hogy az egyetem és a főiskolák ifjúsága vásárolja össze a könyvek zömét. A diák azonban nem a legjobb könyvvásárló. Minek is vegyen annyi könyvet, amikor ott a kitűnő egyetemi könyvtár? A régi és új főiskolák népes serege legfeljebb a tankönyv- és jegyzetvásárlást lendítette vagy lendítené fel, ha egyetemi jegyzetek nagyobb számban jelennének meg.

Minőségi ugráshoz az vezetett, hogy könyvvásárlóvá vált az üzemek munkássága, technikusai és tisztviselői kara. Könyvvásárló lett az, aki régen analfabéta volt, akinek régen nem telt könyvre, aki régen egyébre költötte a pénzét. S ezeknek a rejtett tartalékoknak a felderítésében nagy szerepe volt az üzemek és intézmények önkéntes könyvterjesztői hálózatának. A „standosok“ munkahelyre szállítják, részletre is árúsítják a könyvet. A Kolozsvárt eladásra kerülő munkák fele üzleten kívül, üzemi és utcai standokon kél el.

Az olvasó is ezerarcú, akárcsak a színházi néző. Ember legyen a talpán, aki eligazodik rajta! Megérdemelné a rendszeres piacutatást, nemcsak egy panaszkönyvet, ahova beírhatja sirámain és átkait. Szereti a könnyű szórakozást — miért csak a könnyűzenét szeretné? A divatos könyvek után tőri magát — de hisz a fiatalabbja az öltözködésben sem akar elmaradni a divattól! Ha teljesen rábíznók magunkat, többet kellene megjelentetni nőíróktól, a két Brontë, Margaret Mitchell és Agatha Christie könyveiből. De szerencsére nem teljesítjük minden kívánságát, legfeljebb türelemmel viseltetünk kaland- és szentimentalizmus-igénye iránt. A könnyű olvasmány részoktatja az olvasásra az átlagolvasót. Egy tekintetben azonban mégis egyet kell értenünk vele, sőt az egyszerű olvasó véleményét kell elfogadnunk irányadónak. Bármilyen helyes és jószándékú is a könyv, ha nincs jól megírva, neki nem kell.

S ha már a széles körű olvasótáborból indultunk ki, sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a könyv nem az értelmiség kiváltsága, a könyvet az írók nem egymásnak írják, a könyvnek az egyszerű ember kezében a helye. Ebben a körben pedig nagyon keresett cikk az úgynevezett irodalomalatti irodalom, a műveltség ABC-jét népszerűsítő kiadvány, mint a hangversenykalauz és az aforizmagyűjtemény, a művészeti album és sportlexikon, az autós könyve és a szakácskönyv. Mindez mosolyt válthat ki azok részéről, akik csak a kiváltságosak számára írnak. De nem kell elfelejteni, hogy az ilyen nagy példányszámban megjelenő, ismeretterjesztő jellegű munkák haszna teszi lehetővé a természetüknél fogva kis példányszámú kiadványok megjelenését, amelyek az irodalmat és a tudományt előre viszik, ha most még csak kísérletek is. A könyvkiadásnak ugyanis nagyjából kifizetődőnek kell lennie.

A vásárló-olvasó akkor kerül kapcsolatba a könyvterjesztővel, amikor bemegy az üzletbe, és ott igen gyakran azt a választ kapja, hogy a **keresett könyv vagy még** nem jelent meg, vagy már elfogyott. Ilyenkor vagy megkérdi, hogy mégis mikor lehet számítani rá, vagy felteszi a szónoki kérdést: miért éppen az a könyv nem kapható, amelyet keres, és miért van olyan sok más könyvekből? Biztosan nem rendeltek eleget ama bizonyos könyvből, vagy elfekettették a pult alatt — fogalmazódik meg gondolatban, s nemegyszer szóban is, a gyanúsítás.

Persze, a pult túlsó oldalán másképpen tevődik fel a kérdés. Ott rendszerint egy kislány vagy egy asszony áll, mert a férfi lassan kikopik ebből a szakmából is, akárcsak a tanügyből. Két műszakban dolgozik: délelőtt és délután; a harmadikat otthon a család tölti ki. Munkahelyén elvárják tőle, hogy kedvesen ajánlani tudja a könyvet; ehhez olvasottságra, irodalmi műveltségre, szöbősségre van **szükség**. De a fizetési lista szerint ő is csak elárúsító, mint az, aki a zöldségesboltban a krumplit méri; s ott elég, ha átvételkor megtapogatja és megszagolja az árut. Nem mondom, az irodalom terén **szükség van jó szimatra**, de ezt nem örököltük „vizsla őszüktől”.

Elárúsítóink elenyésző százaléka járt könyvkereskedői szakiskolába, s ott is inkább az ügyvitelhez szükséges szakismereteket sajátítják el. Hogy is lehetne az általános iskola elvégzése után pár év alatt egyforma jártasságra szert tenni a politikai és tudományos irodalom, a szépirodalom és a tankönyvek, a művészeti munkák és az együttélő nemzetiségek irodalmában? Ez a hat témakör minden könyvesbolt és raktár állományának alapfelosztása a maga sokféle alosztályával.

Valóban demokratikus intézkedés az, hogy a kiadók tervjavaslatait elküldik az ország valamennyi könyvkereskedésének, s az elárúsítók és üzletfelelősök tetszés szerint rendelhetnek. De a kiadói terv rövid, és gyakran sablonos könyvismertetéseiből nem olyan egyszerű dolog megállapítani, hogyan „fog menni” ama bizonyos könyv. Azt, hogy a *Gondolatok a szerelemről* című aforizmagyűjtemény még a kirakatba sem kerül ki, mert az áruátvétel után azonnal felvásárolják — előre lehetett tudni. De azt, hogy a polcokon porosodó *Önkéntes rózsák Sodomában* után

a Zokogó majomért a vevők ostrom alá veszik az Egyetemi Könyvkereskedést, csak az öreg időjósok sejtették előre. A rendeléseket pedig a könyvterjesztő látatlanban végzi, ennek is, annak is, a meghallgatásával, hol a téma érdekessége szerint, hol névbecsülési alapon, empirikus módszerekkel, hozzávetőleges valószínűséggel, s a végleges példányszám beírásakor döntő szerepet játszik a „spuri“.

Nagyobb üzletekben, ahol minden elárusítónak van egy vagy két témaköre, a becslések szilárdabb talajon mozognak. A kislétszámú vagy egyszemélyes boltokban viszont polihisztor legyen a rendelő! Természetesen ő sincs magára hagyatva. A Könyvterjesztő megyei központjai felülvizsgálják, irányítják, ellenőrzik a rendelést. De a megyei bizottság sem nyújtózhat tovább, mint ameddig a takarója ér. A takaró itt a hitelkeret. Ezért nem rendelhet mértéken felül az úgynevezett „bomba-tételek“-ből, bár tudja, hogy a rendeltnél sokkal többet eladhatna belőlük. A hitelkeretet az úgynevezett előirányzaton felüli, el nem adott árukészlet is befolyásolja. Ha lejár a könyv eladásának határideje — ami különben elég rövid —, ha „norma“ fölé emelkedik a „stokk“, a bank szűkebb keretet biztosít az újabb könyvvásárlásra.

Közben újjászervezett kiadóink valósággal elárasztják a terjesztőt és a piacot kiadványaikkal. Napjainkban olyan tömegével jelennek meg a könyvek, hogy ha a megyei terjesztőközpont mindegyikből csak a protokollszerű 5 példányt rendel meg, vagy annál is kevesebbet, már ezzel kimerítette hitelkeretének jelentős részét. Az élv pedig az, hogy lehetőség szerint mindenből rendelni kell; legyen minden megyében minél teljesebb a „szortiment“-nek nevezett választék.

Ezek még csak a rendelés nehézségei. De további kérdés a pulton innen, hogy a rendelt áru megjelenik-e, s ha igen, a rendelésnek pontosan tesznek-e eleget. Hányszor történnik meg, hogy az egyik címből a rendeltnél többet, a másikkal sokkal kevesebbet kap az üzlet. Ezt „levágták“, azt „ránk sózták“ — mondják szakmai tolvajnyelven. Ha pedig megjön a rendelt könyvmennyiség, az sem mindig, hogy mikor jön meg. A terv — havi terv. Az elárusítási tervet csak akkor lehet teljesíteni, mikor az ellátás ritmikus. Ha kiadó és nyomda év végén akarja behozni rohammunkával a lemaradást, s év közben az ellátási tervet nehezen eladható vagy stokkon heverő könyvekkel töltik fel, akkor az elárusító duzzog. Nincs prémium, csökken a fizetés.

Így látja a terjesztő. De a kiadónak is megvannak a maga érvei. A tervben szereplő munkák ugyanis nem állanak még készen, amikor a kiadói tervet meghirdetik. A kiadó az írók ígéreteit teszi közzé. Szerződést köt az íróval, s ha a kézirat nem készül el idejében — felbontja a szerződést. De abból még nem lesz könyv. Vannak munkák, amelyek éveken át szerepelnek a kiadói tervben, mégsem jelennek meg. Különösen kollektív munkákról van szó, ahol egyetlen munkatárs akadályoztatása vagy pontatlansága megbénítja az egész közösséget. S ha a kézirat elkészül, még mennyit kell csiszolni rajta, amíg belőle könyv lesz! Fehér holló számba megy az a szerző, akinek a munkáját egyszeri olvasás után továbbítani lehet. A lektor legtöbbször nem is lektor, azaz olvasó, hanem szerkesztő; „bele kell másznia“ a szövegbe. Akkor aztán a könyv kiesik a tervből, és „jön“ a tartalékterv. De tartalék-csapattal még futballmérkőzést sem lehet nyerni.

Az irodalmi mű nem mérhető egyéb árucikk mértékével. Szerződésre író és kiadó között természetesen szükség van, de jogi kényszer hatása alatt nem lehet írni, vagy az olyan is. Ezt nem tudja az, aki csak eladni próbálta a könyvet, bár olyan megjegyzést is hallottam a pult mellett, hogy „ezt a könyvet könnyebb megírni, mint eladni“. Móricz Zsigmond szerint, aki nemegyszer árusította saját

könyveit utcai sátorban, „könyvet írni művészet, eladni — kunszt“. Az elárusítók számára a művészet éppen olyan idegen, mint az írók számára a kunszt.

A pulton innen azt tudják, hogy a könyv nem közszükségleti cikk, nehezebb eladni, mint a kenyeret, cipőt, gyufát. A könyv szellemi táplálék, s a mai világban fel kell vennie a versenyt a rádióval, televízióval, magnóval, lemezjátszóval — ezeknek az élvezete kevesebb erőfeszítést kíván, mint az olvasás. A pulton túl azt tudják, hogy a szellemi javak termelője sem olyan termelő, mint azok, akik a közszükségleti cikkeket ipari méretben előállítják. Az irodalmi munka, ha valóban az, nem szorítható a megjelenési határidő, a rendelkezésre álló papírmennyiség és a nyomdai tér korlátai közé. S akkor is megíródik, ha kiadására nincs lehetőség.

Itt lép be az író és a terjesztő közé a kiadó, aki a művészetet a kunszttal egyeztetni, s a szellemi termelés megszervezésére, a könyvpiac igényeinek kielégítésére törekszik. Gyakran teszik fel a kérdést: miért nem nyomtat kiadó többet egyik vagy másik keresett könyvből? Egyszerűen azért, mert a kiadó csak annyi példányban nyomathat ki egy könyvet, ahányban azt a terjesztő megrendeli. S ha az napok alatt elfogy? Akkor a terjesztő újabb rendelést ad. Ha a szedést még nem dobták szét, jön az utánnyomás. Ha az ólmot már beolvasztották — a nyomda nem tarthatja sokáig —, jön az új kiadás. Jön, ha jön. Mert a kiadónak is fontolóra kell vennie, mire használja a papírt és a nyomdát. Egyik sem korlátlan. Egy újrakiadás „elúszthat“ két más könyvet.

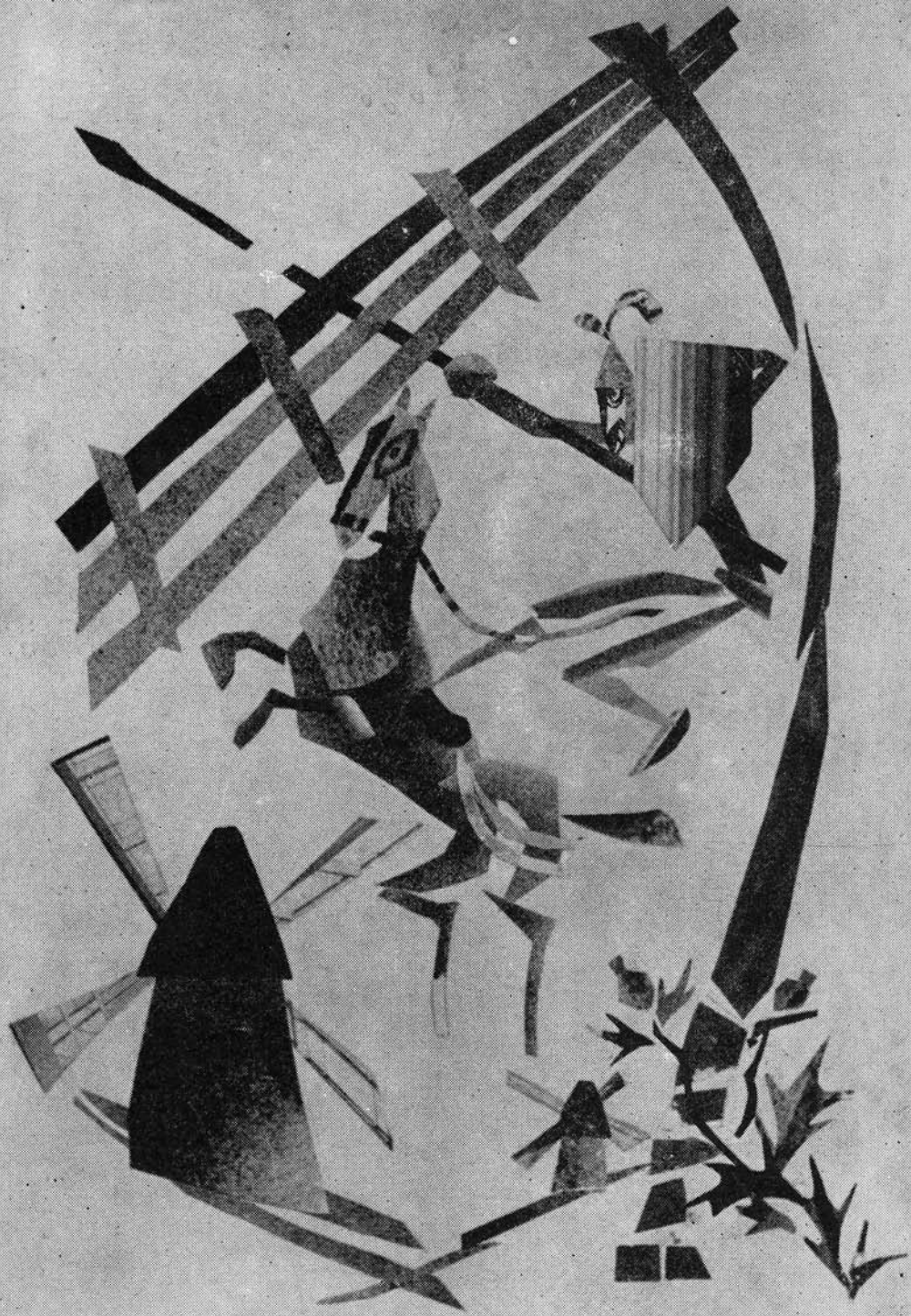
A kiadó ívekben, tonnákban, tarifában gondolkozik: vagy sok művet jelentet meg kis példányszámban, vagy keveset nagyban. S rendszerint az előző megoldás felé hajlik. Hadd virágozzék minden virág! Ennek érdekében még anyagi áldozatokra is hajlandó. Hiszen tizenöt-húszeszes példányszámban kell megjelennie egy könyvnek ahhoz, hogy kifizetődjék, hogy „megfőjön a saját zsírjában“. A szakmunkások és verskötetek példányszámát nem ezekben, hanem százakban mérik.

De természetesen a ráfizetésnek is megvan a maga előirányzata, s a kis példányszámban megjelenő, költséges könyvek mennyiségét csak addig lehet szaporítani, amíg az alap ki nem merül. Az alap a kiadók profilja szerint változik, ugyanis a tudományos munkák megjelentetése általában többbe kerül, mint a szépirodalomé. Ezért sem jelentethet meg szépirodalmi profilú kiadó szűk körnek szóló tudományos munkákat, legfeljebb tudományos esszéket tehet közzé.

A könyvkiadás és a könyvterjesztés sűrűjében az egyszerű olvasó és vásárló természetesen csak fától fáig tapogatózik, s gyakran nem látja a fától az erdőt. Neki csak az a fontos, hogy megkaphassa a könyvet, amire szüksége van. Az egyszerű vásárlón, a magánkönyvtárat gyűjtő elvtársan nemcsak azt értem, aki nyitáskor már ott vár a bolt előtt, hanem azt is, aki nyitáskor a maga munkahelyén dolgozik, s mire hazamegy, már elfogyott a boltban a könyv, vagy azt, aki falun, munkatelepen keresi kenyerét, ahova el sem jut az a könyv, amelyet el szeretne olvasni.

Egy elkeseredett olvasó adta fel a kolozsvári *Igazságban* a következő hirdetést: „Bármilyen árat megadok Tamási Gáspár Vadon nőtt gyöngyvirág című könyvéért“. S ha már a magam részéről nem tudom kiszolgálni, mert én viszont a saját egyetlen példányomtól semmi áron sem válok meg, kérem a „javaslati és panaszkönyv“-et. Hogy oda olyant írjak be, amit az én panaszkönyvembe nem írtak: *Intra muros peccatur et extra*. Igaz, hogy Horatius ezt Trója falaira értette, de a pult is fal, s rajta belül is, kívül is lehet vétközni.

Mi hát a teendő? Az adott keretek között. Elsősorban a kiadói és könyvterjesztői tevékenység harmonikusabb összhangjára van szükség. Öröndetes, hogy

1. SURÁNY ERZSÉBET: DON QUIJOTE-ILLUSZTRÁCIÓ

2. DEÁK FERENC: BENEDEK ELEK-MESÉILLUSZTRÁCIÓ

újabbban a könyvterjesztő a rendelés véglegesítése előtt meggyéenként meghallgatja a kiadók képviselőit. De a törvény lehetővé teszi, hogy a kiadók terjesztők is legyenek, üzletet nyissanak, ott saját kiadványaikat árusítsák. Ebben az esetben természetesen a kiadó a maga számára is nyomtathat könyveket azon felül, amit a terjesztő rendel tőle. Sajnos azonban, a törvénynek ez a helyes szándéka még nem ment át a gyakorlatba.

De ha lesz Kriterion és Dacia, Albatros és Ion Creangă könyvkereskedés, akkor sem oldódik meg a könyvtárak ellátásának fájó kérdése. Hálás riporttéma a falusi könyvtárak ellátása vagy ellátatlansága, sokat írtak már arról, hogyan aránylik a könyvtárállomány az olvasók igényéhez. A könyvtárak, és nemcsak a falusi könyvtárak, ellátásakor a gyakorlatban kisebb szava van a könyvtárosnak, mint az egyéni könyvvásárlónak, s amíg a könyvtáros rendelése megjárja az összes fórumokat, gyakran a visszájára fordul.

Az egyéni könyvvásárlónak mindegy, hogy milyen úton kapja meg, amit keres, neki arra a biztonságra van szüksége, hogy ha valami okból (betegség, szabadság, külföldi út) nem mehet be naponta, hetente a boltba, mégis hozzájuthasson kedvenc könyvéhez. Könyvet félretenni ugyanis nem szabad. A könyvesboltban is érvényes a kereskedelmi elv: az árut addig kell mérni, amíg vevő akad. Ezt az elvet azonban „rugalmasan“ szokták alkalmazni, hiszen minden boltban van egy bizonyos törzsközönsége, az elvárja, hogy jól kiszolgálják, s ennek fejében havi könyvvásárlásával biztosítja az eladási terv teljesítését.

Egyes könyvekre előjegyzéseket lehet végezni, de itt is hátrányban van a vidéki könyvvásárló. Az ő számára létesítették a postai könyvszolgálatot a maga, eddig még kis mértékben kihasznált lehetőségeivel. Működése nehézkes, nagy utánajárással (levelezés, csomagolás, űrlapok kitöltése) aránylag kis forgalmat lehet így lebonyolítani. Legtöbbször ugyanis olyan könyvet kér a levelező, amely már nem kapható. De mégis ez a módja annak, hogy a vidéki tanár, orvos, agrár-mérnök hozzájusson szükséges olvasmányaihoz. Jól megszervezett vidéki könyvterjesztéssel is csökken a távolság falu és város között.

És az előfizetések! Néhány balsikerű kísérlet után elment a kedve tőle eladónak, vásárlónak egyaránt. Pedig ha előfordult is, hogy a könyv, amelyre előfizetéseket gyűjtöttek, nem jelent meg vagy nem jutott el az előfizetőhöz, miért ne lehetne ezt a rendszert legalább a sorozatokra fenntartani? Tömegével jelentkezének előjegyzők és előfizetők például a Tanulók Könyvtára vagy a TÉKA-sorozatra. Nincs bosszantóbb ugyanis rendszeres könyvgyűjtő számára, mint ha a sorozat foghíjas. Vagy az előfizetésekkel is várjunk, amíg a kiadónak saját könyvesboltjuk lesz?

Aki a pultnak mindkét oldalán állt, az tudja, hogy az élet közben tovább halad. Ha valaki nem restell időt és fáradságot, csak hozzájut — kerülő úton is — a könyvhöz, amit keres. Aki pedig nem jut hozzá, az panaszol. Amíg ő is hozzá nem jut. Közben azonban könyvek maradnak olvasatlanul azoknál, akik csak divatból vásárolnak, s akinek munkaeszköze, de kevésbé élelmes, kénytelen kölcsönkérni a szóban forgó könyvet. Még jó, hogy van antikvárium, ahol aztán a könyvek gazdát cserélnek. Ez már a könyv útjának utolsó állomása, mielőtt a papírbegyűjtő könyvtemetőjébe kerül.

Szerencsére nem minden könyv kerül oda, és a legtöbb olvasó számára a könyvvásárlás nem lánckereskedelem. Volt egy vevőm, egy diáklány, aki mindig pénteken jött vásárolni, mert a véradó központban akkor fizettek. Vére árából gyarapította könyvtárát. De ez az eset már nemcsak az elárusító figyelmére érdekes, hanem az író tollára kívánczok.